

Незаконне вивезення капіталу за кордон здійснюється такими основними способами:
– неповернення валютного виторгу від експорту товарів, неотоварений імпорт;
– бартер у частині нееквівалентного обміну;
– експорт–імпорт через країни СНД з переоформленням на країни далекого зарубіжжя;
– платежі за контрактами на надання посередницьких, маркетингових та інших послуг.

Нематеріальний характер об'єктів договору не дозволяє провести належний контроль за переміщенням коштів на їхню оплату.

Висновки. Отже, на підставі вищевикладеного можна дійти певних висновків: ефективність запобігання злочинам, учинюваним в економічній сфері, а саме митним злочинам, на наш погляд, потребує належної уваги з боку науковців; запобігання зазначеним злочинам має ґрунтуватися на їх усебічному й детальному дослідженні; учинення митних злочинів, як правило, поєднано з учиненням інших злочинів; одним із найпоширеніших злочинів, вчинюваних сукупно з митними злочинами (переважно, контрабандою), є легалізація (відмивання) доходів, отриманих злочинним шляхом. Розкрити всі особливості зазначених злочинів можна лише після детального вивчення кримінологічної характеристики, специфічних способів та механізму дії особи злочинця.

Література

1. Звіти Департаменту боротьби з контрабандою, аналізу ризиків та протидії корупції за 2007–2011 рр.
2. Малькевич В. Капкан на “грязные” деньги / В. Малькевич // Экономическая жизнь. – 1999. – № 2. – С. 28–34.

УДК 348.98

Д. А. Іщенко, аспірант кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ НАУКОВИХ КОЛЕКТИВІВ ТА НАУКОВИХ ШКІЛ

Розглядається сутність і форми розвитку наукових колективів та наукових шкіл. Аналізуються такі терміни, як “наукова школа” та “науковий колектив”, а також пропонується їх авторське визначення.

Рассматривается сущность и формы развития научных коллективов и научных школ. Анализируются такие термины, как “научная школа” и “научный коллектив”, а также предлагается их авторское определение.

The essence and form development trends research teams and schools. The analysis of such terms as “scientific school” and “scientific team” and offer a their copyright definition.

Ключові слова. Наукова школа, науковий колектив, розвиток.

Вступ. Homo sapiens, або людина розумна, з моменту свого виникнення перебувала в колективі. Людина, безперечно, є соціальною істотою і, відповідно, мало часу існує поза колективом. Свою професійну діяльність у більшості випадків людина також пов'язує з колективом, оскільки останній дає більше потенційних можливостей для особистого та професійного розвитку кожного індивіда.

© Д. А. Іщенко, 2012

Відомі вчені-наукознавці, спостерігаючи за тенденціями в науковому світі, дійшли висновку, що вчений, який працює та здійснює наукові дослідження самостійно, індивідуально, – це так званий “учений-одинак”. Однак великого поширення набувають колективні форми здійснення наукових досліджень, коли вони ведуться у великих наукових колективах, у тому числі і в наукових центрах та школах, у яких індивіди виконують різні наукові ролі [1, 70; 2, 160; 3, 3].

При цьому вчені підкреслюють, що така “колективізація” наукової праці аж ніяк не означає, що зовсім зникає постать окремого самостійно працюючого вченого, не заперечується роль індивідуальної праці [1, 70; 2, 162]. Це свідчить лише про концентрацію наукової роботи в колі певних об’єднань науковців, які спільними зусиллями за допомогою своїх інтелектуальних можливостей здійснюють розробку одного або декількох проблемних питань у межах галузі знань. І така ситуація склалася не випадково, вона є закономірною. В. Ж. Келле дуже слушно зауважив, що колектив володіє величезними потенційними можливостями стимулювання творчої праці. Нові ідеї народжуються в процесі наукового спілкування, в зіткненні думок, у ситуаціях, що потребують більшої інтелектуальної напруги, інтенсивнішої роботи думки [1, 73]. У межах наукового колективу можна почути конструктивну критику, зрозуміти свої помилки, подивитися на свої висновки з іншого боку і деякою мірою виправити самого себе, доповнити, а також, можливо, дати поштовх своїм колегам в їхніх наукових дослідженнях. Обговорення, суперечки, дискусії – усі ці види комунікації мають значення для активації творчого процесу. Все це можливо саме в науковому колективі за допомогою формальної і неформальної комунікації між її учасниками.

Колективна наукова праця здійснюється в межах різноманітних наукових товариств – добровільних об’єднань спеціалістів, які покликані сприяти розвитку окремих галузей науки, техніки, виробництва та культури, поширювати наукові знання серед населення [4, 41–42].

Відповідно до ч. 2 ст. 5 Закону України “Про наукову та науково-технічну діяльність” учений має право об’єднуватися з іншими вченими в постійні або тимчасові наукові колективи для проведення спільної наукової і науково-технічної діяльності. Тобто офіційно на законодавчому рівні закріплено право та можливість учених організовувати наукові колективи в будь-якій доступній та не забороненій законом формі, зокрема і у формі наукової школи [5].

Постановка завдання. Нині проблеми наукової творчості, закономірності колективної наукової роботи і форм її організації, управління великими і малими колективами вчених, становлення вченого як організатора і вихователя творчої молоді, творця наукової школи, формування і розвитку наукових шкіл, підвищення ефективності наукової роботи й інші широко досліджують наукознавці та історики науки, соціологи і психологи [3, 6]. Водночас ми погоджуємося з наведеними думками вчених-наукознавців та в жодному разі не применшуємо важливості індивідуальної наукової діяльності кожного вченого незалежно від того, чи є він членом усталеного наукового колективу, чи проводить дослідження самостійно. У науковому колективі у вченого залишається можливість проявити свої індивідуальні наукові якості та здібності. В. Ж. Келле вказує на те, що в науковому колективі певною мірою наявний поділ праці.

Результати дослідження. Поділ праці в науці і його кооперація породжують масу нових соціальних і психологічних проблем, які досліджують різні наукознавчі дисципліни [1, 71]. Проте в даному випадку мається на увазі не бездумний механічний поділ праці між усіма учасниками колективу. У науковому колективі не може бути такого чіткого функціонального поділу праці за посадою, як, наприклад, у виробничому колективі, оскільки всі види дослідної праці включають і потребують високого ступеня знань, навиків наукової діяльності, творчої активності [6, 447]. Більше того, науковий співробітник не виконує мо-

нотонну механічну роботу, він творчо підходить до будь-якої наукової проблеми. Суттєвого значення також набувають індивідуальні психологічні та моральні якості та особливості науковця. За наявності одного й того самого завдання різні вчені можуть отримати різний результат, дійти до несхожих висновків. Якщо виходити з того, що кожен науковець виконує якусь шаблонну працю, то тоді він легко замінюваний. Але якщо керуватися тим, що кожен творчий працівник є унікальною за своїми даними особистістю, то це означає, що він незамінний у межах колективу, що прихід на його місце іншого працівника вже змінює можливості роботи колективу [1, 117].

Однак учасники наукового колективу можуть бути поділені на певні типи залежно від набору особливих якостей, що їм притаманні. У першу чергу слід звернути увагу на такий тип, як талановитий дослідник, який здатний продукувати якісно нові ідеї (так званий “генератор ідей”). Цей тип досить рідкісний. За даними наукознавчих досліджень, навіть у найсильніших, вдало підібраних великих наукових колективах до цього типу належить не більш ніж декілька відсотків учених. А в багатьох наукових колективах представників цього типу взагалі нема [7, 84]. На нашу думку, неможливо зменшити роль такої особи в науковому колективі, адже саме наявність такого “генератора ідей” дає змогу колективу постійно розвиватися, йти вперед, давати відповіді на поставлені питання та здійснювати повноцінну наукову діяльність.

Наступний тип – талановитий критик наукової інформації (так званий “модератор ідей”). Зазвичай зовнішньо ефективна робота критика особливо нелегка, але абсолютно необхідна для нормального функціонування та розвитку науки. Можна говорити про те, що немає необхідності у великій кількості учасників такого типу, звичайно, за умови, що це талановиті та відповідальні люди [7, 84]. Критична функція важлива для будь-якої діяльності, а здатність до самокритики – безцінна. Необхідно мати неабиякий розум, сміливість і високий рівень самосвідомості для того, щоб на певному етапі критично оглянути виконану роботу, знайти в ній недоліки або помилки і вказати на шляхи їх усунення або виправлення. Більше того, у разі відсутності конструктивної та доцільної критики всередині колективу, збільшуватиметься її кількість ззовні колективу.

Ми не можемо не назвати такий тип, як “розробник нових ідей”. В ідеалі на нього має походити більшість наукового колективу, не враховуючи допоміжних працівників та технічного персоналу. Але сам розробник – не допоміжний працівник і не технічний персонал, і так само не науково-дослідний працівник, як “генератор” та “модератор”. Працівники такого типу, у свою чергу, також діляться на різні підтипи, від кожного з яких залежить доля будь-якої наукової ідеї [7, 85]. За наявності вже готової ідеї як початкової гіпотези постає закономірне питання про те, яким чином ця ідея розвиватиметься в подальшому, досліджуватиметься. Саме тоді постає нагальна потреба залучити до наукової діяльності “розробників нових ідей”, які здійснюють комплекс дій, спрямованих на розробку та вивчення нової ідеї, на чіткіше її окреслення та продовження наукових досліджень, вектор яких був заданий “генератором нових ідей”.

Нарешті ми дійшли до менш чисельного, але не менш важливого типу “організаторів науки” різного рівня – від секторного або інститутського до загальнодержавного, масштабного. Не підлягає сумніву значення цієї роботи, а також необхідність спеціального виявлення, підготовки та стимулювання відповідних талантів [7, 85].

Ми висвітлили виключно теоретичний рівень існування таких типів учасників наукових колективів. На практиці ж перелічені конкретні типи постають як певна абстракція: у житті зазвичай у кожного вченого є не одна, а декілька певним чином розвинених здібностей окремого типу. І завдання зводиться до того, щоб допомогти одній з них проявитися, стати провідною, але при цьому не зменшуючи роль інших [7, 85]. У реальних наукових

колективах може існувати лише один або два з перелічених нами типів. Їх згуртованість, продуктивність та ефективна взаємодія визначаються правильною організацією праці керівником колективу.

Саме згуртованість колективу – це умова, що забезпечує реалізацію всіх основних функцій колективу, зокрема професійної, функції соціалізації і виховної функції [8, 446]. Поодинокі представники кожного з перелічених вище типів учасників наукового колективу навряд чи зможуть суттєво вплинути на розвиток науки, так само як і повністю укомплектований колектив, який працює неузгоджено та окремо один від одного, не маючи єдиної мети. Тому настільки складне й відповідальне питання формування творчого колективу, підтримка його творчого потенціалу, організація спільної роботи людей, кожному з яких має бути надано значну частку самостійності [1, 118].

Одним із видів наукових колективів є і наукова школа, яка постає як форма, в якій специфічний соціально-психологічний мікроклімат сприяє максимальній інтенсивності колективної творчості [9, 219]. Такі специфічні відносини, які складаються всередині наукової школи, а також низка інших особливостей відрізняють її від інших колективних форм наукової діяльності.

Термін “наукова школа” характеризує досить очевидний і суттєвий феномен розвитку науки [9, 217]. Точніше сказати, що цей термін позначає новий етап здійснення наукових пошуків, оскільки можна вважати, що з появою наукової школи дослідження переходять на вищий рівень свого розвитку.

Існує думка про те, що виникнення наукових шкіл обумовлено комплексом причин – і змінами місця науки в суспільному житті, і потребами в наукових кадрах, і новими формами організації науки [10, 252]. Але дозволимо собі не в повному обсязі погодитися з нею, оскільки наукові школи існували ще задовго до ХХ ст. Небезпідставно Українська радянська енциклопедія визначає, що поняття “наукова школа” історичне. Елементи колективної форми творчості і наукові школи типу відносин “учитель – учні чи послідовники” (як елементарна структура наукової школи) виникли ще в античну епоху. Прикладами стародавніх філософських шкіл можуть бути мілетська школа, піфагорейська, атомісти, школа Платона і т. д. У цьому ж розумінні можна говорити про школу Г. Галілея (XVII ст.). К. А. Ланге вважав, що виникнення наукових шкіл належить до кінця XVIII – початку XIX ст. і пов’язується зазвичай із процесом формування наукових колективів, що об’єднують в одній лабораторії декількох учених і їх помічників. Викликано це було необхідністю підготовки вчених-експериментаторів. Виникло питання про створення при університетських кафедрах експериментальних (науково-дослідних) лабораторій [2, 188].

Наукові школи в сучасному розумінні виникли в XIX ст., коли набули поширення лабораторії, почали створюватися науково-дослідні інститути й наукові товариства, ввійшли в практику колоквиуми, з’явилися спеціалізовані наукові журнали [11, 261]. Протягом усієї історії людства існували такі об’єднання науковців, людей науки, які ми зараз називаємо “науковою школою”. Однак виникали вони не з необхідності в наукових кадрах. На нашу думку, такий процес зумовлений поширеністю й значною кількістю прибічників наукової теорії або концепції. Група дослідників – розробників наукового питання поступово розширювала свої межі, залучала нових учасників і ставала особливим видом наукового колективу.

Крім того, хотілося б зауважити, що наукова школа – це традиція мислення, особлива наукова атмосфера. Така школа дуже прискорює становлення ученого [12, 259]. Загальний дух наукової творчості, розуміння глибини своєї роботи, її необхідності для суспільства, а також постійне прагнення до пошуків панує всередині наукової школи. І в даному випадку неприпустимий занадто формалізований підхід до такого явища. Наукова школа – це вища

форма мимовільного інтелектуального об'єднання науковців. Це справжній, абсолютно неформальний, творчий союз дослідників. Його неможливо створити в наказовому порядку, за допомогою адміністративного підходу. Будь-яке тверде регламентування може поставити під удар сформовані в науковій школі закономірності, традиції, її ієрархію [13, 10]. Наукова школа формується в часі копіткою працею наукового лідера [3, 14]. Неможливо повністю керувати творчою науковою діяльністю, внутрішньою формальною і неформальною комунікацією членів наукової школи, так само, як неможливо керувати бджолиним роєм – будь-яке зайве стороннє втручання може звести нанівець усю налагоджену роботу.

Таким чином ми дійшли висновку, що в умовах прогресуючої тенденції колективізації наукової діяльності особливо яскраво проявляє себе саме такий вид колективної організації наукової діяльності, як наукова школа, що є перспективним напрямком розвитку сучасної науки.

На останнє десятиліття припав активний процес розвитку українських наукових шкіл. Поняття “наукова школа” у своїх працях окреслювали як сучасні автори, так і автори, які працювали в минулому столітті.

Далі ми б хотіли навести ряд визначень поняття “наукова школа”. У науковій літературі можна знайти не так багато саме визначень поняття “наукова школа”. Більшість учених детальніше зупиняються на описі ознак, рис та характеристик наукових шкіл і не виділяють окремо саме визначення поняття. Це ще раз підтверджує складність і неоднозначність даного поняття. Зокрема, Українська радянська енциклопедія визначає наукову школу як неформальну творчу співдружність у межах будь-якого наукового напрямку висококваліфікованих дослідників, об'єднаних спільністю підходів до розв'язання проблеми, стилю роботи, спільного наукового мислення, ідей і методів їх реалізації [11, 261].

Це визначення досить типове, знаходимо його в багатьох авторів, іноді з незначними змінами. Зокрема, таке саме визначення наводять Ю. М. Краснобокий та К. М. Левківський [4, 41], М. О. Кизим та О. М. Тищенко [14, 9], В. К. Криворученко [15]. В. М. Шейко та Н. М. Кушнарєнко також сформулювали таке визначення поняття “наукова школа” та додали, що це об'єднання однодумців, що розробляє життєво важливі для суспільства проблеми під керівництвом відомого в певній галузі дослідника, має значні теоретичні і практичні результати своєї діяльності, визнані в наукових колах і сфері виробництва [16, 22–24].

Б. В. Гасилов під науковою школою розуміє співтовариство вчених різних статусів, компетенції та спеціалізації, що координують під керівництвом лідера свою дослідну діяльність, роблять свій внесок у реалізацію та розвиток дослідної програми та здатні активно представляти та захищати цілі й результати програми [17, 127].

Ю. А. Храмов зазначав, що наукова школа – це не просто колектив дослідників на чолі з науковим лідером (учитель і учні або лабораторія і відділ на чолі з керівником), а творча співдружність учених різних поколінь з єдиними принципами підходу до розв'язання тієї або іншої проблеми, думок і навичок мислення, стилю роботи, оригінальною стрижневою ідеєю, докази якої служать стимулом для розвитку досліджень і чинником, що об'єднує виконавців, незважаючи на відмінності їх характерів та уявлень [3, 11].

Наукова школа, на думку Д. Д. Зербіно, – це професійна співдружність людей, що сформувалася під егідою особистості – ученого-лідера. Вона веде активну дослідну роботу в новому актуальному напрямі й об'єднана ідеями, методиками, науковими традиціями, що розширюються співробітництвом, пошуком нових фактів [13, 10].

Скільки б не різнилися погляди на зміст поняття “наукова школа”, думки всіх єдині в одному – з цим поняттям пов'язано вельми складний предметний зміст [9, 218]. Його невизначеність заповнюється змістом у кожному конкретному випадку, виходячи з контексту та ситуації [9, 217], що цілком зрозуміло, зважаючи не лише на наявність різних визначень по-

няття “наукова школа”, а й на різноманіття підходів до його визначення. Унаслідок цього зміст використовуюваного поняття може дещо варіюватися залежно від контексту його вживання.

На нашу думку, наукову школу слід розуміти як формальну або неформальну співдружність учених та/або науковців, які розробляють проблемне питання або напрямок та об’єднані спільністю підходів і методик розв’язання наукової проблеми, а також наукових традицій. Проте це визначення не відображає і, звичайно, не може відобразити всі ознаки наукової школи, тим більше не претендує на вичерпність.

Сказане повною мірою стосується визначення наукових шкіл та наукових колективів у криміналістиці. Вивчення наукового доробку вчених-криміналістів та практиків дозволяє виділити деякі особливості організації наукових криміналістичних досліджень.

1. Розробку певної теоретичної чи практичної криміналістичної проблеми здійснюють у переважній більшості випадків представники однієї науково-дослідної установи чи навчального закладу. Особливо це стосується навчальних видань з криміналістики. Маємо приклади підготовки видання виключно авторами Національного університету “Юридична академія України імені Ярослава Мудрого” [18] чи Національної академії внутрішніх справ [19]. У таких випадках реалізується єдність підходів до висвітлення більшості криміналістичних проблем. Разом з тим цікавим, з позиції автора, було б об’єднання зусиль представників різних наукових установ та навчальних закладів для підготовки наукових чи навчальних видань. Певний досвід з цього питання є. Наприклад, 2011 р. видано підручник з криміналістики за участю авторів з різних навчальних закладів [20]. Щоправда, автори були з різних навчальних закладів, але одного відомства – Міністерства внутрішніх справ України. Продовжуючи думку про створення можливих наукових колективів з розробки проблем криміналістики, дозволимо сказати про те, що такі колективи можуть створюватися і на міжвідомчому рівні. У 2002 р. вийшов друком курс лекцій з криміналістики, підготовлений науковцями Національного університету Державної податкової служби України та Національної академії Служби безпеки України [21]. Думається, що для видання багатопрофільних робіт з криміналістики бажано створення наукових колективів, до складу яких могли б бути залучені фахівці Міністерства внутрішніх справ, Митної служби, Державної податкової служби, Служби безпеки, Прокуратури України.

2. Розробку певної теоретичної чи практичної криміналістичної проблеми здійснюють у переважній більшості випадків представники однієї науково-дослідної установи чи навчального закладу без залучення представників практичних підрозділів. Такий підхід дещо збіднює змістовний бік видань, не завжди дозволяє максимально повно відобразити практичну складову проблем, які висвітлюються в дослідженні. Хоча і в даному випадку є приклади спільних видань науковців та практиків [22].

Висновки. Висловлені міркування щодо організації наукової діяльності від загальних до певної конкретизації форм організації наукових досліджень у рамках криміналістики мали на меті привернути увагу науковців до цих складних проблем та активізувати пошук шляхів удосконалення дослідної діяльності криміналістичного спрямування.

Література

1. Келле В. Ж. Наука как компонент социальной системы / Келле В. Ж. – М. : Наука, 1988. – 200 с.
2. Ланге К. А. Организация управления научными исследованиями / Ланге К. А. – Л. : Наука, 1971. – 248 с.
3. Храмов Ю. А. Научные школы в физике / Храмов Ю. А. – К. : Наук. думка, 1987. – 400 с.

4. Краснобокий Ю. М. Словник-довідник науковця-початківця / Ю. М. Краснобокий, К. М. Левківський. – 2-ге вид., випр. і доп. – К. : НМЦВО, 2001. – 72 с.
5. Про наукову і науково-технічну діяльність : Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 12. – Ст. 165.
6. Максимов В. В. Личность ученого и научный коллектив / В. В. Максимов, Б. А. Фролов, М. Г. Ярошевский // Социологические проблемы науки / под ред. В. Ж. Келле, С. Р. Микулинского. – М. : Наука, 1974. – 487 с.
7. Социальные и экономические проблемы повышения эффективности науки. – М. : Наука, 1985. – 220 с.
8. Лейман И. И. Научный коллектив, его структура, типология и функции // Социологические проблемы науки / под ред. В. Ж. Келле, С. Р. Микулинского. – М. : Наука, 1974. – С. 414–452.
9. Лайтко Г. Научная школа – теоретические и практические аспекты // Социологические проблемы науки / под ред. В. Ж. Келле, С. Р. Микулинского. – М. : Наука, 1974. – С. 217–248.
10. Огурцов А. П. Научная школа как форма кооперации ученых // Социологические проблемы науки / Огурцов А. П. / под ред. Келле В. Ж., Микулинского С. Р. – М. : Наука, 1974. – С. 248–262.
11. Українська радянська енциклопедія / Головна редакція Української радянської енциклопедії. – Друге видання. – 1982. – Т. 7. – 528 с.
12. Наука сегодня / под ред. С. Р. Микулинского. – М. : Молодая гвардия, 1969. – 272 с.
13. Зербіно Д. Д. Наукова школа: лідер і учні / Зербіно Д. Д. – Львів : Євросвіт, 2001. – 208 с.
14. Кизим М. О. Наукові школи / М. О. Кизим, О. М. Тищенко. – Х. : ІНЖЕК, 2009. – 76 с.
15. Криворученко В. К. Научные школы – важнейший фактор развития современной науки [Електронний ресурс] / Криворученко В. К. / Московский государственный университет: Научная деятельность : Мысли о научных школах. – Режим доступа до статті : http://www.mosgu.ru/nauchnaya/scientificschools/about/Krivoruchenko_factor/
16. Шейко В. М. Організація та методика науково-дослідної діяльності / В. М. Шейко, Н. М. Кушнарєнко : підручник. – 4-те вид., випр. і доп. – К. : Знання, 2004. – 307 с.
17. Гасилов В. Б. Научная школа – феномен и исследовательская программа науковедения / В. Б. Гасилов // Школы в науке / под ред. С. Р. Микулинского, М. Г. Ярошевского, Г. Крёбера, Г. Штейнера. – М. : Наука, 1977. – С. 119–153.
18. Криміналістика : підручник [Шепітько В. Ю., Коновалова В. О., Журавель В. А. та ін.] / за ред. проф. В. Ю. Шепітька. – 4-те вид., перероб. і доп. – Х. : Право, 2008. – 464 с.
19. Кузьмічов В. С. Криміналістика : навчальний посібник / Кузьмічов В. С., Прокопенко Г. І. – К. : Юрінком Інтер, 2001. – 360 с.
20. Криміналістика : підручник [Берназ В. Д., Бірюков В. В., Волобуєв А. Ф.] / за заг. ред. А. Ф. Волобуєва. – Х. : ХНУВС, 2011. – 665 с.
21. Бахін В. П. Криміналістика : курс лекцій / Бахін В. П., Гора І. В., Цимбал П. В. – Ірпінь, 2002. – 356 с.
22. Будзієвський М. Ю. Техніко-криміналістичне дослідження документів водія автомобіля / Будзієвський М. Ю., Іщенко А. В., Красюк І. П. – К. : Еліт Принт, 2011. – 56 с.